

**Het taalvermogen van de vertaler dwingt bewondering af, maar eigenzinnigheid kun je ook overdrijven.**

***door Vincent Hunink***

Wie houdt er niet van Ovidius? Zelfs verklaarde tegenstanders van de klassieken zijn gevoelig voor de charme van zijn gedichten. Vooral van zijn monumentale *Metamorfosen* natuurlijk, die bonte verzameling van Griekse en Romeinse mythologische verhalen, met ‘gedaanteverandering’ als verbindend motief.

Narcissus wordt verliefd op zijn spiegelbeeld en verandert in een bloem, zoals voorspeld door Tiresias. Waarna een andere voorspelling van die ziener volgt, en wel over de god Bacchus. Zo rijgt Ovidius (43 v.Chr.-17.n.Chr.) moeiteloos de uiteenlopendste mythen aan elkaar. Je moet al echt een hekel hebben aan verhalen als je dat niet mooi vindt.

Natuurlijk is er meer, ook in Nederlandse vertaling. Zijn liefdesgedichten bijvoorbeeld, of zijn ironische ‘lessen in de liefde’ ofwel ‘liefdeskunst’ (*Ars amatoria*): een reeks van raadgevingen over hoe je een meisje aan de haak slaat. Of, als meisje, een jongen aan je weet te binden, terwijl je verder lekker je gang gaat en hij niets ziet. Elk thema dat Ovidius aanraakt, hoe onwaarschijnlijk ook, verandert in goud.

### **Brutale vertaling**

Lezers en vertalers krijgen er maar geen genoeg van, lijkt het. In 2022 verschenen er zelfs twee *Metamorfosen*-vertalingen vrijwel tegelijk: die van Piet Schrijvers en van Harrie Geelen. Vooral de brutale vertaling van Geelen viel daarbij op, vanwege het vertel- en taalplezier op elke pagina.

Nu, twee jaar later, levert Geelen onder de titel *Held...* een versie van Ovidius’ ‘Heldinnenbrieven’ (*Heroides*). Dat zijn eenentwintig brieven in dichtvorm, zogenaamd geschreven door mythologische vrouwenfiguren aan hun roemruchte echtgenoten. Briseïs schrijft aan Achilles, Dido aan Aeneas, Medea aan Jason.

Vrouwen die normaal gesproken niet aan het woord komen en meestal slachtoffer worden van de mythologische gebeurtenissen. Des te boeiender hoe Ovidius aan hun emoties een stem verleent. Natuurlijk speelt hij ook een literair spel ermee, dat doet hij altijd, maar zijn insteek op de oude verhalen is origineel en maakt nieuwsgierig.

### **Vershil in aanpak**

Tamelijk recent nog, in 2019, was een stevige bloemlezing uit de *Heroides* verschenen. Die was verzorgd door de gelauwerde Ovidiusvertaalster M. d'Hane-Scheltema. De Nederlandse lezer zat dus niet zonder. Geelen is misschien in de ban geraakt van de oude dichter. En hij wil het duidelijk anders doen.

Het verschil in aanpak wordt meteen duidelijk in de openingsregels van de eerste brief. Daarin schrijft Penelope aan haar man Odysseus, die nog op zee aan het zwerven is.

Odysseus!

Je vrouw Penelope schrijft deze brief omdat je nog steeds niet thuis bent. Nee, je hoeft niet terug te schrijven, kom liever zelf. Troje ligt plat, maar blijft voor vrouwen een schrikbeeld. Was die stad, was Priamus dit waard? Ach, was die vrouwenjager op zijn schip naar Sparta maar door de golven opgeslokt! Dan was mijn bed niet zo kil en dor, dan klaagde ik niet steeds in stilte over hoe traag de dag vergaat en hoefde ik de nacht niet te misbruiken om met lege handen mijn weefsels uit te halen.

(D'Hane-Scheltema)

1

Dit is een brief die Penélopé stuurt aan je, lakse Ulýsses.  
(Nee, hoef geen brief terug,  
kom maar in eigen persoon.)

3

Troje, dat wij Griekse meisjes zo haatten, ligt plat. Zo'n gedoe voor Priamus? Heel die stad?  
Had niet hoeven voor ons.

5

O was die echtbreker tóen maar op weg met zijn vloot richting Sparta opgeslokt voor hij daar was,  
dit door een zee, ziek van drift;

7

ík zou het – A – niet zo koud hebben, hier in dat troosteloos bed en –  
B – zou niet (steeds zielsalleen)  
klagen dat elke dag kroop.

9

Ook kreeg mijn weduwenhand niet terwijl ik de nacht weer ontliep – waar  
toch al geen eind aan komt –  
kramp van dat weefgetouw.

(Geelen)

De rustige, jambische verzen van D'Hane-Scheltema maken hier plaats voor een barok aandoende vorm met steeds drie regels voor elke twee van het Latijnse origineel. De lezer krijgt een telling erbij, accenten op namen (in het geval van Penelope hier nogal verwarrend), en Odysseus heet op zijn Engels Ulysses.

### **Vertaler Harrie Geelen**

Nogal wat ingrepen dus. Vooral de keuze om telkens de vertaling van het tweede Latijnse vers (de dactylische pentameter) door te knippen in twee korte helften is gewaagd: zoiets heb ik nooit eerder gezien. Of het een geslaagde vorm is? De vertaling zelf is eigenzinnig, soms door de dwang van het metrum, lijkt het, maar op andere plaatsen door Geelens taalgevoel en humor. En het valt op dat de vertaler zich veel ruimte gunt, bondigheid is hier geen deugd.

## **Persoonlijke impressie**

Het hele boek heeft iets uitgesproken tegendraads. De korte inleiding is meer een persoonlijke impressie dan een introductie op Ovidius en zijn werk. De bijgevoegde Latijnse tekst op de linkerpagina's is precies zo opgeknipt als de vertaling, dus met steeds eenheden van drie regels in plaats van twee.

Ja, het mag allemaal, hoewel niemand het ooit zo heeft gedaan. Maar de typografie oogt daardoor onwennig en grillig. Voor mij maken de vormkeuzen het moeilijk om in het ritme van de tekst te komen. Een bibliografie ontbreekt, er is zelfs geen verwijzing naar andere Nederlandse uitgaven, en de Latijnse tekst wordt nergens verantwoord.

## **Mooie vondsten**

Geelens Ovidiusboek lijkt vooral een eigen, kunstzinnige schepping, waarin de vertaler alles naar zijn hand zet en zich verder van niemand iets aantrekt. Zijn taalvermogen dwingt bewondering af, en er zitten veel mooie vondsten in zijn tekst. Vooral de weergave van de pentameters, een technisch moeilijke zaak in het Nederlands, vind ik geregeld knap gedaan.

Toch denk ik dat veel Ovidius-lezers zich te weinig bediend zullen voelen. Het lijkt dit keer echt meer Geelen dan Ovidius. Eigenzinnigheid kun je ook overdrijven. Intussen is het natuurlijk prima dat er weer een complete *Heroides* in het Nederlands is. Want de Romeinse dichter blijft boeien, in welke vorm dan ook.

## **Vervalsing**

En sterker nog: zelfs als hij helemaal niet verantwoordelijk is voor een tekst. Bij veel grote dichters uit de oudheid zijn in de loop van de tijd kleinere werken van anderen op hun naam gezet, als bewuste vervalsing of door het aanzuigende effect van succes. Zo bestaat er op naam van Ovidius een gedicht over een sprekende notenboom, die zich beklagt over de slechte behandeling door langslopende reizigers. De 198 regels in Ovidiaanse stijl stammen misschien uit de middeleeuwen. Of ze zijn misschien toch van Ovidius, waarom ook niet?

Christiaan Caspers, die eerder een paar mooie vertalingen uitbracht van onder meer Lucianus, heeft de 'notenboom' nu uitgegeven en vertaald, in gangbare, goed leesbare jambische zesvoeters. *De walnotenboom van Ovidius* bevat daarnaast een uitgebreid commentaar op het gedicht door niemand minder dan de humanistische geleerde Desiderius Erasmus. Alles keurig ingeleid en verantwoord. Dat het gedicht iets te maken zou hebben met 'eco-feministische kritiek', zoals Caspers aan het begin oppert, wil er bij mij alleen niet in. Ovidius, echt of pseudo, had om die suggestie vast smakelijk gelachen.

Ovidius: *Heroides – Held... – Brieven*, vooral van vrouwen. Uit het Latijn vertaald door Harrie Geelen. In de Knipscheer; 598 pagina's; € 39,50.

Desiderius Erasmus: *De walnotenboom van Ovidius*. Uit het Latijn vertaald, en toegelicht door Christiaan L. Caspers. Primavera pers; 94 pagina's; € 15.

**Bron:** *De Volkskrant*, 1 november 2024